

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНОСТІ У МОВІ РОМАНІВ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН» І «ТРОЩА»

У статті проаналізовані лексичні засоби творення емоційності в романах В. Шкляра. Зауважено, що цю функцію найчастіше виконують вигуки, лексичні експресеми, росіянізми, емоційні та контекстуальні синоніми, вульгаризми, засоби словотвору. У романі «Чорний Ворон» активно вживається обценна лексика, а також подаються зневажливі описи представників «радянської» влади.

Ключові слова: емоційність, лексичні експресеми, вульгаризми, синоніми, конотація.

Владимир Буда. ЛЕКСИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ В ЯЗЫКЕ РОМАНОВ В. ШКЛЯРА «ЧЕРНЫЙ ВОРОН» И «ТРОЩА»

В статье проанализированы лексические средства создания эмоциональности в романах В. Шкляра. Замечено, что эту функцию чаще выполняют междуметия, лексические экспресемы, русизмы, эмоциональные и контекстуальные синонимы, вульгаризмы, средства словообразования. В романе «Черный Ворон» активно употребляется обценная лексика, а также подаются пренебрежительные описания представителей «советской» власти.

Ключевые слова: эмоциональность, лексические экспресемы, вульгаризмы, синонимы, коннотация.

Volodymyr Buda. LEXICAL MEANS OF CREATING EMOTIONALITY IN THE LANGUAGE OF THE NOVELS BY V. SHKLYAR «BLACK RAVEN» AND «REED»

Lexical means of creating emotionality in the novels by V. Shklyar were analyzed in the article. It is indicated, that this function most often performed by exclamations, lexical expresemы, russianisms, emotional and contextual synonyms, vulgarisms, means of word formation. In the novel «Black raven» profanity is widely used as well as disparaging descriptions of representatives of the soviet government.

Keywords: emotionality, lexical expresemы, vulgarisms, synonyms, connotation.

Однією з головних функцій літературної мови є експресивна, яка служить засобом вираження емоційного стану мовця.

Предметом нашого дослідження став аналіз експресивно забарвлених лексем у романах В. Шкляра «Чорний Ворон» та «Троща», що дає можливість показати, як, використовуючи різні стилістичні прийоми, вводячи у тексти конотативну лексику, письменник (в авторській мові чи мовленні персонажів) дає характеристику героям, їх вчинкам, суспільним подіям, державним органам... Саме ці емоційні «викиди», на нашу думку, мають значний вплив на сприйняття читачем зображених подій.

Стилістичний аспект емоційно забарвленої лексики досліджували В. Чабаненко, Л. Пустовіт, Л. Струганець, Л. Ставицька; національно-культурний – С. Ярмоленко, В. Кононенко, А. Мойсієнко; лексикологічний – Л. Жаркова, Г. Сагач, О. Тараненко.

Є окремі праці, в яких аналізується мова, зокрема її емоційне складова, в романі «Чорний Ворон»: Л. Томіленко досліджувала експресивну лексику на позначення осіб; В. Буда – перифрази як засіб суб'єктивної характеристики; Л. Старовойт описала художні засоби відображення визвольного руху у творі. На жаль, фактично не дослідженою є мова роману «Троща».

Метою нашої роботи є аналіз типових прийомів творення емоційності в романах «Чорний Ворон» і «Троща», об'єднаних спільною темою, а також визначення особливостей надання експресивності в кожному з текстів.

В. Шкляра дослідники відносять до представників постмодерної літератури, однією з ознак якої є іронічність і пародійність. При цьому літературознавці зауважують, що часто тут іронія переходить у чорний гумор.

Найпростішим засобом вираження емоційності у романах В. Шкляра є вигуки та звуконаслідувальні слова, вжиті в певному контексті, як-от: «**Тпр-р-ру!** – перебив його Гупало. – Ми далеко заїхали» [4, с. 129]; «Саме **тьху!** Якщо зараз побіжимо, то акурат переймемо» [4, с. 181].

Для надання нейтральним лексемам конотативних відтінків В. Шкляр активно використовує афіксацію. Серед словотвірних засобів переважають демінутивні суфікси, які забезпечують позитивне сприймання названих понять: «Надворі холодно, а він, **біднесенький**, босий і в солом'яному брилі» [4, с. 49]; «Прощавай, мій світе **білесенький**, прощавайте, **пташки ріднесенькі!**» [4, с. 42]; «Криївка була вигідна тим, що недалеко протікала **річечка Студенка...**» [5, с. 82]; «Вийди, вийди, **доленько**, із води, визволь моє **серденько із біди...**» [5, с. 91].

Рідше письменник вживає аугментативні суфікси, надаючи об'єктам описів відтінків негативу чи згрубілості: «**Кацап'юга...** впустив рукописання на землю...» [4, с. 186]; «**Довжелезний**, через усю кімнату, стіл вигинався від наїдків і пійла» [4, с. 96]; «Один такий **товстелезний** будяк ріс якраз на входному люкові» [5, с. 96].

Важливим засобом творення емоційності у творах виступають лексичні експресеми, які представлені різними тематичними групами: номінаціями на позначення назв осіб (*бідолаха, голодранець, здохляк, шмірак, внутрішник, пайдьошник*); неопредмечених дій (*пошкандибав, торохтіла, цвенькали, витріщилися, сновигав, вхоркався, шугнув*); опредмечених дій (*галайкання, чвакання, уракання*); ознак дій (*любенько, поволенько, боязко*). Наприклад: «Поки він витяг **невдаху** з багна, сюди збіглась ціла гурма **шміраків**» [5, с. 55]; «І хто б міг подумати, що вранці цей **здохляк** прокинеться зовсім іншою людиною» [4, с. 77]; «Безбожники **розколошкали** небо ракетами...» [5, с. 51], «Чорновус **пошкандибав** у бік млина...» [4, с. 40]; «**Галакання** ставало голоснішим...» [5, с. 55], «...через крики гучномовців і стадне **уракання** я готовий був забитись в невідь-який закутьень...» [5, с. 78]; «А в те віконечко зазирає ряба тика і **любенько** до мене всміхається» [5, с. 75].

Поширеною практикою в ідіостилі В. Шкляра є використання російської мови в мовленні «визволителів». У такий спосіб письменник створює контраст між «своїми» й «чужими», а також показує низький рівень мовної культури як простих солдатів, так і командирів «червоних»: «**Смеля, рв'ом когті отседова!**» [4, с. 37]; «**Не боїсь, – скопив на нього око Сеня. – Здесь тебе нічево не грозит**» [4, с. 167]; «**Проклятьє, – озвався один. – Єщо бандьор не відєлі, а уже потерялі четверих**» [5, с. 29]. На думку Л. Томіленко, такий прийом передачі мовлення персонажів російською виконує ще одну функцію: «Для посилення іронічного ефекту та підкреслення чужорідності понять насадженої ідеології письменник вживає деякі найменування мовою оригіналу, використовуючи при цьому українську графіку («товаріщі», «радіміє», «дайоші», «братушкі»)» [3, с. 79].

Такі російськомовні репліки нерідко підсилюються обценною лексикою, що об'єктивно відображає московську традицію використання «матірних» слів у мовленні: «**Штатная блядь. Это у ніх тепєрь називаєтьєся агентурной работой**» [4, с. 319]; «**Ну, так каво ти апазнала, сука? – визвірівєся до Ганнусі довгов'язний. – Ти с кем рєшіла в пряткі іграть, стєрєва?**» [4, с. 138]. Іноді вульгаризми вживають і представники української сторони: «**Ти ба, стєрєво вухате, – під ним земля западаєтьєся, а воно ще й курєву за собою тягне**» [4, с. 42].

Зауважуємо, що у романі «Троща» обценна та вульгарна лексика представлені значно рідше. На нашу думку, письменник відобразив реальну мовну ситуацію того часу на Західній Україні, адже ця територія лише недавно потрапила під «культурний» вплив зросійщення, а

місцеве населення для передачі негативних почуттів вживало традиційні вульгаризми, як-от: «Виявляється, він, **скурвий син**, не голодував...» [5, с. 104]; «Мова ж не про вас, а про тих газдів, що **сі поскурвлювали**» [5, с.18]; «Вкуси себе за **сраку**» [5, с. 137].

Важливим засобом творення емоційності є підбір до нейтральних слів синонімів, яким притаманна конотація оцінності. В. Шкляр активно використовує синонімію як засіб поглиблення експресії текстів. Так, письменник, позначаючи національну приналежність загарбників, вживає зневажливі номінації *москаль, кацапчук, кацапидли, москальня, москалюги*, наприклад: «**Кацапи** знов заіржали» [4, с. 68]; «Я зрозумів, що **москалі** поїхали...» [4, с. 69]; «Хорсун ще якось намагався говорити п'яте через десяте, а цей **кацапчук** ні бе, ні ме, ні кукуруіку» [5, с. 106].

Поряд з емоційними синонімами прозаїк майстерно використовує контекстуальні, а саме перифрази, які виступають яскравим засобом «характеристики персонажів» будь-якого твору, бо описові звороти фактично завжди «дають оцінку тому, що вони називають» [1, с. 274]. У романі «Чорний Ворон» зауважуємо привабливі змалювання Тіни (*чарівна жінка* [4, с. 246], *ясна пані* [4, с. 158], *сіроока пташка* [4, с. 323]) і зневажливі назви-характеристики «чужих» (*молоде зелене щеня* [4, с. 85], *червонопикий здоровило* [4, с.126], *сучий тельбух* [4, с. 128]).

Дослідники роману «Чорний Ворон» наголошують, що В. Шкляр надзвичайно гостро, безкомпромісно, саркастично описує представників «радянської» влади: «Персонажі з більшовицького табору, чекісти досить часто позбавлені позитивних рис, їхнє зображення може знижуватися до гротеску й буфонади. Автор не відмовляє собі в тенденційності, змальовуючи образи «окупантів» [2, с. 94].

Ця «суб'єктивність» письменника особливо помітна у групових портретах «червоних» чи описах їх спільних дій, як-от: «Його орда сприйняла цю лють як наказ, **кацап'юги** юрбою налетіли на мертвого – **дрібні, кривоногі, але дуже мордаті, з пласкими, налитими кров'ю мармизами**, – вони з **дикунським гелготанням і матючною** почали **гамселити** отамана **кольбами...**» [4, с. 18] або «Були то **невеличкі на зріст, карячконогі, пихаті й нахраписті москалі, довготелесі, товстошкурі латиші з крижаними очима, вовкуваті й вічно голодні китайці, ... юродиві з лиця чуваші та башкири...**» [4, с. 25]. Пародійність цих картин досягається насамперед вдалим підбором лексики, зокрема оцінних епітетів.

У романі «Троща» подібних зневажливих описів уже не зауважуємо. Очевидно, що за 25 років представники окупаційної влади трохи вилюдніли, та й сам твір, досліджуючи мотиви зради «своїх», має дещо інше спрямування.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що В. Шкляр, як правило, використовує в аналізованих романах традиційні лексичні засоби творення емоційності. Поглиблення експресії досягається активним вживанням у текстах російської лексики, переданої українською графікою, та, особливо в романі «Чорний Ворон», обценних і вульгарних слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буда В. Перифрази на позначення «свій» – «чужий» у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон» / В. Буда // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2011. – Вип. 32. – С. 273–276.

2. Старовойт Л. В. Художнє відображення українського національного визвольного руху у романі В. Шкляра «Чорний Ворон» / Л. В. Старовойт // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр. – Миколаїв: МДУ, 2010. – Вип. 6. – С. 91–96.

3. Томіленко Л. Експресивна лексика на позначення осіб у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон» / Л. Томіленко // Культура слова. – 2013. – № 78. – С. 77-81.

4. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон / В. М. Шкляр. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 384 с.

5. Шкляр В. М. Троща / В. М. Шкляр. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2018 р.